

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА У НЕБЕЗПЕЧНОМУ СВІТІ: СУЧАСНИЙ ПІДХІД¹

Вийшло у світ фундаментальне дослідження члена-кореспондента НАН України А.А. Гриценка "Архітектоніка економічної безпеки". Значення цієї роботи в тому, що економічна безпека вперше у вітчизняній науці розглянута з позицій історично-логічного підходу як органічна частина економічного устрою країни, його ціннісно-інституційних та структурних підвалин, які еволюціонують у складному та невизначеному середовищі глобальних та національних трансформацій.

Звернення відомого українського вченого до цієї проблематики є не випадковим. Питання безпеки щоразу постають з максимальною гостротою у часи глибоких ринкових та технологічних зсувів, коли система виходить на межі своєї ідентичності, коли її запас змінності вже майже повністю вичерпаний. Ситуативні рішення з позицій "здорового глузду" в таких ситуаціях можуть лише поглиблювати проблеми. Вкрай необхідним є концептуальне розуміння меж дозволеного в економічній практиці та політиці з позицій трактування господарчої системи як цілісності, що склалася історичним шляхом. Лише таким чином можна формувати критерії та обмеження національної економічної безпеки, які б спрямовували діяльність державних органів та суб'єктів господарювання.

Сьогодні існує багато національних і міжнародних органів, організацій та інститутів, які займаються проблемами економічної безпеки. Серед них можна виокремити МВФ, ФАТФ, органи міжнародного та національного фінансового моніторингу. Крім того, національні органи, що відповідають за суспільну та державну безпеку як таку, теж вимушені певним чином відстежувати загрози та ризики, які мають економічні джерела походження і впливають на широке коло суспільних, політичних та інших процесів. Концептуальні підстави та нормативна база функціонування цих інституцій постійно вдосконалюються, їх повноваження поширюються, методичні та організаційні інструменти економічної безпеки стають все більш диверсифікованими та спеціалізованими, кількість їх зростає, і вони стають дедалі більш закритими від громадянського суспільства.

Водночас на тлі функціонування розгалуженої системи органів, що відповідають за економічну безпеку, в нашій країні спостерігається неконтрольована втрата національних економічних ресурсів, включаючи землю (через катастрофічну втрату родючості), робочу силу (в основному через еміграцію робітників у найбільш продуктивному віці) та капітал (через декапіталізацію виробничих і інфраструктурних об'єктів національного та сві-

¹ Рецензія на книгу: Гриценко А.А. Архітектоніка економічної безпеки: монографія. Київ. ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", 2017. 312 с.

тового значення). При цьому рівень зовнішнього боргу зростає, а його тягар все більш обмежує національні інвестиційні можливості та робить країну вразливою перед конкурентами та кредиторами.

Але ці тривожні симптоми посилення економічних загроз не є виключною особливістю нашої країни. Достатньо подивитися на аналітичні оцінки американських фахівців восени 2017 року щодо зовнішньоекономічних викликів для Сполучених Штатів або на мотивацію виходу Великої Британії з ЄС. Сплетіння зовнішніх та внутрішніх загроз відображає принципово новий характер проблем економічної безпеки.

Ці міркування свідчать, що проблематика економічної безпеки є вкрай актуальною, але водночас потребує нового концептуального осмислення на підставі використання сучасних досягнень економічної науки, включаючи і нові методологічні підходи, що були розроблені в останні десятиліття. До таких підходів слід віднести концепцію інституційної архітекtonіки економічних систем, яка була започаткована автором монографії, що рецензується, А.А. Гриценком на початку 2000-х років.

Саме цей підхід був покладений в основу його монографічного дослідження "Архітекtonіка економічної безпеки", що дало можливість отримати цілісну картину не лише стану економічної безпеки як певного аспекту загальноекономічної рівноваги господарських систем в умовах глобальних зрушень та швидких технологічних змін, а відобразити визначальні чинники та процеси в цій царині як сукупність елементів, взаємопов'язаних історико-логічним процесом розгортання об'єктивних та суб'єктивних основ економіки, які підпорядковуються законам архітекtonіки.

Структура монографії чітко відображає внутрішню логіку предмета дослідження, що склався історично, і водночас дає можливість враховувати актуальні процеси як ступені реалізації фундаментальної ієрархічної структури господарчих систем.

В першому розділі охарактеризовано основний методологічний підхід автора – архітекtonічна фундаментальна структура економічних процесів і явищ та закономірності її специфічного відображення у сфері економічної безпеки. Чітко охарактеризовано основні закони архітекtonіки з урахуванням необхідності розрізнення законів статички і закони динаміки. Статика економічних систем, на думку автора, регулюється законом рівноваги, законом усереднення і законом ієрархічної структуризації. Регулятивну роль щодо динаміки відіграють закон диференціації та інтеграції, закон структурування функцій і закон сходження.

Ці закони діють на основі їхньої комплементарної єдності, що дає додаткові підстави для більш глибокого розуміння природи та форм проявлення економічної безпеки як динамічного явища, що має фундаментальні підвалини. Такий підхід надав змогу авторові охарактеризувати архітекtonічні принципи економічної безпеки: бажаність утримання системи в околицях рівноважних станів, уникання диспропорцій, врахування критерію безпеки при оцінці національних стратегічних альтернатив.

Другий розділ присвячено архітекtonічним чинникам економічної безпеки України. Серед них автор виділив сумісно-розділену діяльність як універсальну основу економічних процесів, явище інверсійного розвитку

як особливої форми реалізації загальних архітектонічних закономірностей господарської еволюції та поняття "базової економічної деструкції".

У третьому розділі розглянуто архітектоніку механізму безпечного економічного розвитку. Серед головних умов вирішення актуальних та фундаментальних завдань підтримання необхідного рівня економічної безпеки України слід виділити забезпечення комплементарної єдності громадянського суспільства, бізнесу і влади.

Саме на підставі послідовного використання методологічного підходу до економіки як сфери дії законів архітектоніки А.А. Гриценко зміг отримати дуже важливий і нетривіальний результат: сьогодні в Україні для досягнення бажаного рівня економічної безпеки необхідно одночасно збільшувати роль держави в економіці і розвивати ринкові відносини: більше ринку і більше держави, але на засадах додержання вихідної архітектонічної структури організації економічних систем та їхніх елементів.

Таким чином, в роботі "Архітектоніка економічної безпеки" створено концептуальні підстави органічного включення економічної безпеки в широкий контекст національних та глобальних трансформаційних змін, які одночасно і підсилюють невизначеність траєкторії національного соціально-економічного розвитку, і породжують нові можливості та альтернативи. В обґрунтованій А. Гриценко концепції критерії економічної безпеки і критерії стійкого розвитку не суперечать один одному, а є певними щаблями реалізації суспільного інтересу, зв'язок між якими є комплементарним та реалізується у понятті "безпечного зростання".

Аргументи автора відрізняються строгою логікою доведень, включенням широкого кола сучасних та класичних джерел у контекст актуальних проблем архітектоніки економічної безпеки. Сукупність теоретичних результатів та висновків слід охарактеризувати як суттєвий приріст наукових уявлень про сутність, форми, та умови досягнення економічної безпеки. Практичні рекомендації глибоко обґрунтовані, відображають сформульовані цілі і відповідають завданням дослідження.

Разом з тим у монографії хотілось би бачити більш конкретне розкриття специфіки нашої країни, характеристику саме українських ціннісно-інституційних підстав архітектоніки економічної безпеки. Оцінюючи монографію члена-кореспондента НАН України А.А.Гриценка "Архітектоніка економічної безпеки" в цілому, слід констатувати, вона надає нове концептуальне рішення актуальної проблеми економічної безпеки з новітніх методологічних позицій, що розроблені автором, містить ряд переконливо аргументованих важливих теоретичних положень і практичних рекомендацій.

Петро Єщенко, д-р екон. наук, проф.
науковий консультант відділу економічної
соціології Інституту соціології НАН України
Олег Яременко, д-р екон. наук, проф.
провідний науковий співробітник відділу
економічної теорії ДУ "Інституту економіки
та прогнозування НАН України"